

τὸ μονοπώλιο τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ὁ διεθνῆς οἰκονομικὸς συντονισμὸς — βρέθηκαν νὰ ἔχουν πραγματοποιηθεῖ, τὶς περισσότερες φορές ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ γραφειοκρατία ἀλλὰ κάποτε καὶ ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἀνάπτυξής του, χωρὶς νὰ προκύψει γιὰ τὶς ἐργαζόμενες μάζες τίποτε ἄλλο ἀπὸ μίαν ἐκμετάλλευσή πῶς ἔντονη, καλύτερα συντονισμένη καί, μὲ μιὰ λέξη, ὀρθολογικοποιημένη.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸ ἐπακόλουθο αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης, πὺ ἦταν μιὰ συστηματικώτερη καὶ ἀποτελεσματικώτερη ὀργάνωση τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τῆς ὑποδούλωσης τοῦ προλεταριάτου, προέκυψε μιὰ σύγκριση χωρὶς προηγούμενο πὺ ἀφορᾷ τὰ προβλήματα τόσο τῆς ὀργάνωσης τοῦ προλεταριάτου γιὰ τὸν ἀγῶνα του, ὅσο καὶ τῆς δομῆς τῆς ἐργατικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ προγράμματος τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Σήμερα εἶναι κυρίως αὐτὴ ἡ σύγκριση, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὰ πῶς οὐσιώδη προβλήματα τῆς ταξικῆς πάλης, πὺ ἀποτελεῖ τὸ πρωταρχικὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Γιὰ νὰ διαλυθεῖ, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ξαναδοῦμε τὶς γενικὲς γραμμὲς τῆς ἐξέλιξης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ αἰῶνα πὺ πέρασε.

I. ΜΠΟΥΡΖΟΥΑΖΙΑ ΚΑΙ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

Ὁ καπιταλισμὸς, δηλαδὴ τὸ σύστημα παραγωγῆς τὸ βασισμένο σὲ μιὰν ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐκμηχανισμοῦ καὶ στὴν ἐκμετάλλευσή τοῦ προλεταριάτου καὶ τὸ προσανατολισμένο πρὸς τὸ κέρδος, παρουσιάστηκε ἀρχικά, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα μέχρι τὸ 1880 περίπου, σὰν ἐθνικὸς καπιταλισμὸς στηριζόμενος σὲ μιὰν ἐθνικὴ μπουρζουαζία πὺ ζοῦσε καὶ ἀναπτύσσονταν στὰ πλαίσια τοῦ ἐλεύθερου ἀνταγωνισμοῦ. Κατὰ τὴν διάρκειά αὐτῆς τῆς περιόδου, ἡ βασικὴ κινήτρια δύναμη τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς κοινωνίας ἐν γένει εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ἀτομικοὺς καπιταλιστὲς. Ἡ ρύθμιση τῆς παραγωγῆς πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπο αὐθόρμητο καὶ τυφλὸ ἀπὸ τὴν ἀγορά· ἀλλὰ ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανάλωση, πὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὶς αὐθόρμητες προσαρμογὲς τῆς ἀγορᾶς, εἶναι ἀναγκαστικὰ μιὰ πρόσκαιρη

ἰσορροπία πού ἀπ' αὐτήν προηγούνται καί ἔπονται περίοδοι βαθειᾶς ἀνισορροπίας, δηλαδή οἰκονομικῆς κρίσης. Αὐτή ἡ περίοδος λοιπόν κυριαρχεῖται ἀπό τήν ἀναρχία τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς πού ἐπιφέρει περιοδικά κρίσεις κατὰ τή διάρκειά τῶν ὁποίων ἕνα μέρος τοῦ πλούτου τῆς κοινωνίας καταστρέφεται, πλήθη ἐργαζομένων μένουσιν χωρίς ἐργασία καί οἱ πῖο ἀδύνατοι καπιταλιστές χρεωκοποῦν. Κάτω ἀπό τήν ὄθησιν τῆς τεχνικῆς ἀνάπτυξης πού κάνει ἀναγκαῖες ὄλο καί μεγαλύτερες ἐπενδύσεις καί μέσω τῆς ἐκτόπισης ἀπό τίς κρίσεις καί τόν ἀνταγωνισμό τῶν μικρῶν καί μεσαίων ἐργοδοτῶν, τὸ κεφάλαιον συγκεντρώνεται σέ αὐξανόμενο βαθμό ὄλο καί μεγαλύτερα ποσά κεφαλαίου, ὄλο καί σημαντικώτερες στρατιές ἐργαζομένων διευθύνονται ἀπό ἕναν ἐλαττωνόμενο ἀριθμὸν ἐργοδοτῶν ἢ καπιταλιστικῶν ἐταιριῶν. Αὐτὸ τὸ προτσέσσο συγκέντρωσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων — τοῦ κεφαλαίου καί τῆς ἐργασίας — φτάνει ἕνα πρῶτον σταθμὸν μετὰ τήν πλήρη κυριαρχία ἑνὸς καπιταλιστικοῦ μονοπωλίου σέ κάθε σημαντικό κλάδον τῆς παραγωγῆς καί μετὰ τὴν συγχώνευσιν τοῦ βιομηχανικοῦ καί τοῦ τραπεζιτικοῦ κεφαλαίου σὸ χρηματιστικὸν κεφάλαιον.

Ἐξαφανιζόμενος γὰρ νὰ παραχωρήσει τὴν θέσιν του σὸ μονοπωλιακὸν καπιταλισμὸν, ὁ ἀνταγωνιστικὸς καπιταλισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνα ἄφηγε πίσω του ἕναν κόσμον ὀλότελα μεταμορφωμένο. Ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή, πού πρὶν ἦταν ἀσημαντή, γίνονταν ἡ πρωταρχικὴ δραστηριότης καί ἡ πηγὴ πλούτου τῶν πολιτισμένων κοινωνιῶν· προκαλοῦσε τὴν ἐμφάνισιν νέων πόλεων κατὰ ἑκατοντάδες, ὅπου συνωθοῦνταν ὀλοένα καί περισσότεροι βιομηχανικοὶ ἐργάτες, συγκεντρωμένοι σέ ὄλο καί σημαντικώτερα ἐργοστάσια καί στοὺς ὁποίους ἡ ταυτότητα τῶν συνθηκῶν ζωῆς καί ἐργασίας δημιουργοῦσε γρηγορὰ τὴν συνείδησιν τῆς ἐνότητος τῆς τάξεως τους. Ἡ παραγωγή καί τὸ διεθνὲς ἐμπόριον δεκαπλασιάστηκαν μέσα σέ μερικὰς δεκαετίες. Ἐχοντας κατακτήσει ἀμετάκλητα καί ὀργανώσει τὰ μεγάλα πολιτισμένα ἔθνη — τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Γαλλίαν, τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖας, τὴν Γερμανίαν — ὁ καπιταλισμὸς ἐπρόκειτο νὰ ξεκινήσει γὰρ τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου.

Ἀλλὰ αὐτὴ τὴν κατάκτησιν δὲν ἐπρόκειτο πιά νὰ τὴν πραγματοποιήσει ὁ ἀνταγωνιστικὸς καπιταλισμὸς. Αὐτὸς εἶχε ἤδη μετασχηματιστεῖ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα, χά-

ρη στις ίδιες τις εσωτερικές του τάσεις, σε μονοπωλιακό καπιταλισμό. Αυτός ο μετασχηματισμός είχε μια σειρά από επακόλουθα τεράστιας σπουδαιότητας. Στο καθαρά οικονομικό επίπεδο κατ' αρχάς, η συγκέντρωση του κεφαλαίου και η εμφάνιση επιχειρήσεων ολοένα αυξανόμενου μεγέθους οδήγησαν σε μιάν ορθολογικοποίηση και μιάν τελειοποιημένη οργάνωση της παραγωγής η οποία, παράλληλα με την έντατικοποίηση του ρυθμού και της εκμετάλλευσης της εργασίας, επέφερε μιάν σημαντική μείωση του κόστους των προϊόντων. Στο κοινωνικό επίπεδο, η συγκέντρωση του κεφαλαίου, κάνοντας γὰ εξαφανίζεται όλο και περισσότερο ο εργοδότης-διευθυντής, ο πιαγιέρος της ήρωικής περιόδου του καπιταλισμού, συγκεντροποιώντας την ιδιοκτησία τεράστιων και πολυάριθμων επιχειρήσεων στα χέρια ενός μικρού αριθμού κατεχόντων, οδήγησε στο βαθμιαίο αποχωρισμό των λειτουργιών της ιδιοκτησίας και της διεύθυνσης της παραγωγής και έδινε μιάν αυξουσα σπουδαιότητα στα στρώματα των διευθυντών, των διοικητικών στελεχών και των τεχνικών. Ταυτόχρονα, το κεφάλαιο έχανε τον αποκλειστικό δεσμό του με την έθνική μπουρζουαζία και γίνονταν, μέσω των τράστ και των καρτέλ που επεκτείνονταν σε πολλές χώρες, διεθνές κεφάλαιο. Τέλος, η εμφάνιση των μονοπωλίων καταργούσε τον ανταγωνισμό στο εσωτερικό κάθε μονοπωλημένου κλάδου, αλλά επίσης οξυνε την πάλη ανάμεσα στα διάφορα μονοπώλια και ανάμεσα στις έθνικές ή διεθνείς μονοπωλιακές ομάδες. Αποτέλεσμα ήταν ο μετασχηματισμός των μεθόδων της πάλης ανάμεσα στις διάφορες καπιταλιστικές ομάδες. Αντί για την επέκταση της παραγωγής και τη μείωση των τιμών πώλησης, με δυο λόγια αντί για τον «είρηνικό» ανταγωνισμό, χρησιμοποιούνται ολοένα και περισσότερο «έξω-οικονομικές» μέθοδοι, όπως οί τελωνειακοί φραγμοί, το ντάμπινγκ, ή δημιουργία ζωνών αποκλειστικής κυριαρχίας στις αποικίες, οί πολιτικές και στρατιωτικές πιέσεις και τελικά ο ίδιος ο πόλεμος, ο οποίος ξεσπάει το 1914 σαν ύστατο μέσο επίλυσης των οικονομικών διαμαχών.

Η κυριαρχούσα έκφραση των ανταγωνισμών ανάμεσα στα μονοπώλια και τα ιμπεριαλιστικά έθνη ήταν η πάλη για τις αποικίες. Κατά τη διάρκεια της περιόδου που πέρασε, από τις ανακαλύψεις του 15ου αιώνα μέχρι το δεύτερο μισό του

19ου αιώνα, οί καθυστερημένες υπερπόντιες χώρες, είτε ή-
ταν στην κυριολεξία άποικίες είτε όχι, χρησίμευαν στις άνε-
πτυγμένες καπιταλιστικές χώρες κυρίως σαν τόπος άμεσης
και άμής άπόσπασης άξιων και σαν τόπος πώλησης έμπορευ-
μάτων. Η είσβολή του καπιταλισμού σ' αυτές τις χώρες κατά
τό πρώτο μισό του 19ου αιώνα έκδηλώνεται ουσιαστικά σαν
είσβολή έμπορευμάτων με χαμηλή τιμή. Άλλά ο μετασχημα-
τισμός του ανταγωνιστικού καπιταλισμού σε μονοπωλιακό
καπιταλισμό προσδίδει ένα διαφορετικό χαρακτήρα στους οί-
κονομικούς δεσμούς ανάμεσα στις άποικίες και τις καπιταλι-
στικές χώρες. Τα μονοπώλια βασίζονται σε μιάν αγορά καθο-
ρισμένη με άρκετή σαφήνεια, όπου οί διέξοδοι πώλησης των
έμπορευμάτων και ο έφοδιασμός σε πρώτες ύλες πρέπει να
είναι σχετικά σταθερά. Έτσι οί άποικίες γίνονται στο έξής
συστατικά στοιχεία αύτης της «όρθολογικοποίησης» των άγο-
ρων που τά μονοπώλια προσπαθούν να πραγματοποιήσουν, τόσο
σαν διέξοδοι για την πώληση των έμπορευμάτων όσο και σαν
πηγές πρώτων ύλων. Άλλά κατά κύριο λόγο γίνονται στο
έξής ένα πεδίο επενδύσεων για τό κεφάλαιο που άφθονεί στις
μητροπόλεις και τό όποιο αρχίζει να έξάγεται στις άποικίες
και τις καθυστερημένες χώρες έν γενει, όπου ο ψηλός τόκος
σε συνδυασμό με την πολύ χαμηλή τιμή των εργατικών χε-
ριών του έπιτρέπουν μιάν πολύ πιό άποδοτική χρησιμοποίηση.

Έτσι, ήδη πριν από τό 1914, τό σύνολο του κόσμου βρί-
σκεται μοιρασμένο ανάμεσα σε 6 ή 7 μεγάλα ίμπεριαλιστικά
έθνη. Η τάση των μονοπωλίων να αύξάνουν την ισχύ τους και
τά κέρδη τους δέν μπορεί τώρα να έκφραστεί παρά με την άμ-
φισβήτηση του ύπάρχοντος μοιράσματος του κόσμου και τόν
άγώνα για ένα νέο μοίρασμα που είναι πλεονεκτικώτερο για
τό καθένα άπ' αυτά. Αυτό είναι τό νόημα του πρώτου παγκο-
σμίου πολέμου.

Τό αποτέλεσμα αυτού του πολέμου ήταν ότι οί νικητές
άπογύμνωσαν τους ήττημένους και τους περιόρισαν στα πλαίσια
των έθνικών τους συνόρων. Άλλά ή εύφορία που έπακο-
λούθησε για τους νικηφόρους ίμπεριαλισμούς υπήρξε έξαιρετι-
κά πρόσκαιρη. Η συνεχής έξαγωγή κεφαλαίου προς τις καθυ-
στερημένες χώρες και ή παύση των ευρωπαϊκών έξαγωγών
έμπορευμάτων έξαιτίας του πολέμου είχαν έπιφέρει την έκ-
διομηχάνιση μιās σειράς υπερπόντιων χωρών. Έξάλλου, οί

Ἐνωμένες Πολιτεῖες ἐμφανίζονταν γιὰ πρώτη φορά στὴν παγκόσμια ἀγορὰ σὰν ἐξαγωγέας βιομηχανικῶν προϊόντων. Ἐπιπλέον, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1917, ἡ Ρωσσία εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς. Ἡ ἐπέκταση τῆς παραγωγῆς στὶς καπιταλιστικὲς χώρες ἐπρόκειτο νὰ ἔρθει σὲ σύγκρουση μὲ μιὰν ἀγορὰ ὁλοένα καὶ περισσότερο περιορισμένη. Μᾶς δίνεται μιὰ ὁλοκάθαρη εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ὅταν βλέπουμε ὅτι μετὰ τὸ 1913, καὶ ἐνῶ ἡ παραγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων δὲν παύει νὰ αὐξάνει, οἱ ἐξαγωγές καὶ εἰσαγωγές αὐτῶν τῶν ἴδιων προϊόντων παραμένουν στάσιμες, ὅταν δὲν μειώνονται. Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή μιὰ νέα κρίση ὑπερπαραγωγῆς γίνονταν ἀναπόφευγη.

Αὐτὴ ἡ κρίση ξέσπασε τὸ 1929 μὲ μιὰ βιαιότητα χωρὶς προηγούμενο στὴ μακρόχρονη ἱστορία τῶν καπιταλιστικῶν κρίσεων, καὶ μπορούμε νὰ τὴν καθορίσουμε ταυτόχρονα σὰν τὴν τελευταία τῶν κλασσικῶν κυκλικῶν κρίσεων καὶ σὰν τὴν εἴσοδο στὴν περίοδο διαρκοῦς κρίσης τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστώτος, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τότε δὲν μπόρεσε νὰ ξαναῤῥεῖ μιὰν ἰσορροπία, ἔστω περιορισμένη καὶ πρόσκαιρη.

Ἀλλὰ ἡ κρίση τοῦ 1929 ὑπῆρξε ταυτόχρονα μιὰ φάση ἐπιτάχυνσης στὴν ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ προηγούμενες κρίσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ὠθώντας στὴ χρεωκοπία τὶς λιγώτερο ἀνθεκτικὲς ἐπιχειρήσεις, εἶχαν κάθε φορά ἐπιταχύνει τὸ προτσέσο συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου, μέχρι τὴν πλήρη μονοπώληση κάθε σημαντικοῦ κλάδου τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν κατάργηση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στὸ ἐσωτερικὸ αὐτῶν τῶν κλάδων. Μετὰ τὸ 1929 βλέπουμε τὸ ἴδιο προτσέσο, ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορά σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο. Οἱ εὐρωπαϊκὲς ἱμπεριαλιστικὲς χώρες, οἱ πιὸ ὄριμες καὶ οἱ περισσότερο προικισμένες μὲ ἀποικίες, ἀποδείχτηκαν ὀριστικὰ ἀνίκανες νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἀνταγωνισμό στὴν παγκόσμια ἀγορὰ. Ἄνοιγε μιὰ νέα περίοδος τοῦ προτσέσου τῆς παγκόσμιας συγκέντρωσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Μέχρι τότε ὁ κόσμος ἦταν μοιρασμένος ἀνάμεσα σὲ ὀρισμένες ἀντίζηλες ἱμπεριαλιστικὲς χώρες ἢ ομάδες χωρῶν, ποὺ ζοῦσαν μέσα σὲ μιὰν ἀλληλοδιαδοχὴ πρόσκαιρων φάσεων οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἰσορροπίας καὶ ἀνισορροπίας. Τώρα πιά προσανατολιζόμασταν πρὸς τὴν παγκόσμια κυριαρχία μιᾶς μονάχα ἱμπε-

ριαλιστικής χώρας, τῆς ἰσχυρώτερης ἀπὸ οἰκονομική καὶ στρατιωτική ἀποψη.

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη, ἂν καὶ ἀφοροῦσε κατὰ πρῶτον λόγο τὶς διεθνεῖς σχέσεις, ἐπρόκειτο νὰ ἐπηρεάσει βαθεῖα τὴν καπιταλιστική οἰκονομία κάθε χώρας. Οἱ εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ἀνίσχυες στὸ ἐξῆς νὰ ἀγωνιστοῦν στὴν παγκόσμια ἀγορά, ἀντέδρασαν ἀναγκαῖα στὴν κρίση ἀναδιπλωνόμενες στὸν ἑαυτό τους καὶ προσανατολιζόμενες πρὸς τὴν οἰκονομική αὐτάρκεια. Αὐτὴ ἡ πολιτική αὐτάρκειας ἐξάλλου δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἔκφραση τοῦ πολὺ ψηλοῦ βαθμοῦ ἀνάπτυξης τῆς μονοπωλιστικῆς συγκέντρωσης σ' αὐτὲς τὶς χῶρες καὶ τοῦ πλήρους ἐλέγχου τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὰ μονοπώλια, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπρόκειτο νὰ καθορίσει τὴν εἴσοδο αὐτῆς τῆς συγκέντρωσης σὲ μιὰ νέα φάση: τὴ συγκέντρωση γύρω ἀπὸ τὸ Κράτος.

Πράγματι, ἡ ἀργὴ καὶ βαθμιαία σύγκλιση τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ Κράτους, ποὺ ἐκδηλώθηκε ἀπὸ τὴν ἀργὴ τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς καὶ κυρίως μετὰ τὴν κυριαρχία τῶν μονοπωλίων, ἐπιταχύνθηκε σημαντικά. Ἐνῶ ἡ «ἐθνική» ἱμπεριαλιστική Οἰκονομία γίνονταν ἓνα ὄλο ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθεῖ στὸν ἑαυτό του, τὸ καπιταλιστικὸ Κράτος, χωρὶς νὰ χάσει τὸ χαρακτήρα του τοῦ ὄργανου πολιτικοῦ καταναγκασμοῦ, ἔπαιρνε ἓναν ἄλλο χαρακτήρα ποὺ γίνονταν ὀλοένα σημαντικώτερος: μετασχηματίζονταν σὲ κεντρικὸ ὄργανο συντονισμοῦ καὶ διεύθυνσης τῆς οἰκονομίας. Οἱ εἰσαγωγὲς καὶ οἱ ἐξαγωγὲς, ἡ παραγωγή καὶ ἡ κατανάλωση ἔπρεπε νὰ ρυθμιστοῦν ἀπὸ μιὰ κεντρικὴ ἀρχὴ ποὺ νὰ ἐκφράζει τὰ γενικὰ συμφέροντα τῶν μονοπωλιακῶν στρωμάτων. Ἔτσι, ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸ 1930 ἕως τὸ 1939 χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν αὐξουσα σπουδαιότητα τοῦ οἰκονομικοῦ ρόλου τοῦ Κράτους σὰν ὑπέρτατου ὄργανου συντονισμοῦ καὶ διεύθυνσης τῆς ἐθνικῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας καὶ ἀπὸ τὶς ἀπαρχὲς τῆς ὀργανικῆς συγχώνευσης ἀνάμεσα στὸ μονοπωλιακὸ κεφάλαιο καὶ τὸ Κράτος. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο ἂν στὴν Εὐρώπη οἱ πιὸ προχωρημένες ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς τάσης πραγματοποιήθηκαν στὶς χῶρες ποὺ, μὲ τὴν ἔλλειψη ἀποικιῶν, βρίσκονταν στὴ μειονεκτικώτερη θέση σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, τοὺς χορτασμένους ἱμπεριαλισμοὺς, δηλαδή στὴ ναζιστικὴ Γερμανία καὶ στὴ φασιστικὴ Ἰταλία. Πάντως ἡ πολιτικὴ τοῦ Ροῦζβελτ στὶς ΗΠΑ

έκφραζε τήν ἴδια τάση στά πλαίσια ἐνός πολύ σταθερώτερου καπιταλισμοῦ.

Ἄλλά αὕτη ἡ σύντομη περίοδος ἀναδίπλωσης στίς ἐθνικές οἰκονομίες δέν εἶναι στήν πραγματικότητα παρά μιᾶ πρόσκαιρη μετάβαση. Δέν σημαίνει καθόλου ὅτι ἡ ἀλληλεξάρτηση ἀνάμεσα στήν ἐθνική καπιταλιστική παραγωγή κάθε χώρας ὑποχωροῦσε· ἀντίθετα, ἐκφράζει μιᾶ πρώτη ἀντίδραση τῶν μονοπωλίων καί τῶν καπιταλιστικῶν Κρατῶν ἀπέναντι στά καταστροφικά γιά τοὺς πιδ ἀδύνατους ἀποτελέσματα τῆς ἐμβάθυνσης αὐτῆς τῆς ἀλληλεξάρτησης. Αὕτη ἡ ἀντίδραση, καί ἡ αὐτάρκεια πού πρότεινε γιά φάρμακο, ἦταν δλότελα οὔτοπικές.

Τήν ἀπόδειξη αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἔδωσε ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Ὁ πόλεμος αὐτός, πού προκλήθηκε ἄμεσα ἀπό τήν ἀσφυξία τῆς γερμανικῆς, ἰταλικῆς καί γιαπωνέζικης παραγωγῆς μέσα στά πολύ στενά ὄρια τῶν ἀντίστοιχῶν ἀγορῶν τους, δέν ὑπῆρξε παρά ἡ πρώτη ἄμεση ἐκφραση τῆς τάσης πρὸς μιᾶ πλήρη συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς σέ διεθνή κλίμακα, πρὸς τή συσπείρωση τοῦ παγκόσμιου κεφαλαίου γύρω ἀπὸ ἓνα μονάχα κυρίαρχο πόλο. Ἦταν τὸ γερμανικὸ κεφάλαιο πού προσπάθησε νὰ παίξει αὐτὸ τὸν ἐνοποιητικὸ ρόλο, ὑποτάσσοντας καί συσπειρώνοντας γύρω του τὸ εὐρωπαϊκὸ κεφάλαιο. Δέν ἐπρόκειτο πιά, ὅπως κατὰ τὸν ἐρῶτο παγκόσμιος πόλεμος, γιά ἓνα νέο «μοίρασμα» τοῦ κόσμου. Οἱ ἀντικειμενικοὶ στόχοι τοῦ πολέμου ἦταν καί ἀπὸ τίς δύο πλευρές, πολύ πλατύτεροι: ἐπρόκειτο γιά τήν προσάρτηση, πρὸς ὄφελος τοῦ νικηφόρου ἰμπεριαλισμοῦ, ὄχι πιά μονάχα τῶν καθυστερημένων χωρῶν, τῶν ἀγορῶν κλπ..., ἀλλὰ καί τοῦ ἴδιου τοῦ κεφαλαίου τῶν ἄλλων ἰμπεριαλιστικῶν χωρῶν. μέσα στά πλαίσια τῆς προσπάθειας τῆς γενικῆς ὀργάνωσης τῆς οἰκονομίας καί τῆς ζωῆς ὁλόκληρου τοῦ κόσμου μέ βάση τὰ συμφέροντα μιᾶς κυρίαρχης ἰμπεριαλιστικῆς ομάδας. Ἦ ἦττα τοῦ συνασπισμοῦ τοῦ Ἄξονα ἄφησε στοὺς «Συμμάχους» ἐλεύθερο τὸ πεδίο γιά τήν παγκόσμια κυριαρχία.

Ἄλλά ἐάν ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος εἶχε δώσει μονάχα μιᾶ πρόσκαιρη λύση στά προβλήματα πού τὸν προκάλεσαν, τὸ τέλος τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου δέν ἔκανε τίποτε ἄλλο παρά νὰ θέσει ξανά καί κατὰ τρόπο πολύ πιδ βαθύ, ἐντονο, ἄμεσο καί ἐπιτακτικό, τὰ προβλήματα πού βρί-

σκονταν στις άπαρχές του. Πρώτα άπ' όλα, ή χρεωκοπία όλων τών δευτερευόντων ιμπεριαλισμών και τών δομών τής «αυ-τάρκειας» στην Ευρώπη έγινε δέκα φορές περισσότερο φανερή και όξεία άπό πριν. Οί Ευρωπαϊκοί ιμπεριαλισμοί άποδείχτηκαν όριστικά άνίκανοι τόσο να άνταγωνιστούν τήν άμερικανική παραγωγή στην παγκόσμια άγορά όσο και να ζήσουν με τούς δικούς τους πόρους. Δέν υπήρχε πια άνάγκη για τόν γιάνκικο ιμπεριαλισμό να προσπαθήσει να τούς ύποτάξει· ύποτάχθηκαν άπό μόνοι τους. Άναγνώρισαν ότι στο έξής δέν μπορούν να ζήσουν παρά μονάχα στη σκιά του θείου Σάμ και ύπό τήν κηδεμονία του. Άλλά κατά κύριο λόγο ό πόλεμος άποκάλυψε τήν τελευταία μεγάλη αντίθεση άνάμεσα σε έκμεταλλευτικά Κράτη που συγκλονίζει τó παγκόσμιο σύστημα έκμετάλλευσης: τόν άνταγωνισμό και τόν άγώνα άνάμεσα στην Άμερική και τή Ρωσία για τήν παγκόσμια κυριαρχία.

Αυτός ό άνταγωνισμός, που δεσπόζει στη σύγχρονη περίοδο, παρουσιάζει ένα χαρακτήρα όλότελα καινούργιο, όχι μονάχα έπειδή είναι ή τελευταία μορφή άνταγωνισμού άνάμεσα σε αντίμαχα Κράτη στη σύγχρονη κοινωνία, αλλά και έπειδή τά δύο συστήματα που άντιτίθενται έχουν μια διαφορετική δομή γιατί άντιπροσωπεύουν διαφορετικά στάδια τής συγκέντρωσης τών παραγωγικών δυνάμεων.

Στην τωρινή περίοδο, αυτή ή συγκέντρωση ξεπερνάει τή μονοπωλιακή φάση και παίρνει μια νέα όψη: στο έσωτερικό κάθε χώρας τó Κράτος γίνεται τó επίκεντρο τής οικονομικής ζωής, είτε έπειδή τó σύνολο τής παραγωγής και τής κοινωνικής ζωής κρατικοποιείται (όπως στη Ρωσία και τούς δορυφόρους της), είτε έπειδή οί διευθύνουσες καπιταλιστικές ομάδες καταλήγουν μοιραία να τó χρησιμοποιήσουν σαν τó καλύτερο όργανο έλέγχου και διεύθυνσης τής έθνικής οικονομίας, πράγμα που συμβαίνει στον υπόλοιπο κόσμο. Έξάλλου, στο διεθνές επίπεδο, όχι μονάχα οί χώρες που ήταν πάντοτε ύποταγμένες στις «Μεγάλες Δυνάμεις», αλλά και αυτές οί πρώην «Μεγάλες Δυνάμεις», δέν μπορούν πια να διατηρήσουν τήν άνεξαρτησία τους ούτε οικονομικά, ούτε στρατιωτικά, ούτε πολιτικά, και πέφτουν κάτω άπό τήν άνοιχτή ή καμουφλαρισμένη κυριαρχία τών δύο Κρατών που ή ισχύς τους τά διατηρεί σε άυτονομία, τής Ρωσίας και τών Ένωμένων Πο-

λιτειῶν, αὐτῶν τῶν ὑπερ - Κρατῶν τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, πραγματικῶν ἀχόρταγων μολῶχ πού μπροστά τους τὸ πᾶν πρέπει νὰ σβῆσει ἢ νὰ τὰ ὑπηρετήσῃ τυφλά. Ἔτσι τόσο ἡ Εὐρώπη ὅσο καὶ ὁ ὑπόλοιπος πλανήτης ἔχουν χωριστεῖ σὲ δύο ζῶνες: τὴ ζώνη τῆς ρωσικῆς κυριαρχίας καὶ τὴ ζώνη τῆς ἀμερικανικῆς κυριαρχίας.

Ἀλλὰ ἡ θαθεῖα συμμετρία πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς δύο ζῶνες δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ ξεχνᾶμε τίς οὐσιώδεις διαφορὲς πού τίς χωρίζουν. Οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες ἔφτασαν στὸ τωρινὸ στάδιο συγκέντρωσης τῆς οἰκονομίας τους καὶ διηπειρωτικῆς κυριαρχίας μὲ τὴν ὀργανικὴ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ τους. Διαμέσου τῶν μονοπωλίων, ἡ ἀμερικανικὴ οἰκονομία ἔφτασε στὸ τωρινὸ τῆς στάδιο ὅπου μιὰ δεκάδα καπιταλιστικῶν ὑπερ-ὀμάδων μὲ τρομερὴ ἰσχὺ καὶ ἔνωμένες ἀναμεταξύ τους κατέχουν κάθε τί πού εἶναι: οὐσιῶδες στὴν παραγωγή καὶ τὴν ἐλέγχουν στὸ σύνολό της, ἀπὸ τοὺς μικρότερους τροχοὺς της μέχρι αὐτὸ τὸ κεντρικὸ ὄργανο καταναγκασμοῦ καὶ συντονισμοῦ πού εἶναι τὸ ἀμερικανικὸ ὁμοσπονδιακὸ Κράτος. Ἀλλὰ τὸ μεγάλο κεφάλαιο δὲν εἶναι ἀκόμα ὀλοτελα ταυτισμένο μὲ τὸ Κράτος: τυπικά, κατοχὴ καὶ διαχείριση τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὴ μιὰ, κατοχὴ καὶ διαχείριση τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν ἄλλη, παραμένουν ξέχωρα καὶ μονάχα ἡ ταύτιση τοῦ διευθυντικοῦ προσωπικοῦ ἐξασφαλίζει τὸν πλήρη συντονισμό. Ἐξάλλου, ὁ σχεδιασμὸς τῆς οἰκονομίας παραμένει περιορισμένος στὸ ἐσωτερικὸ κάθε κλάδου τῆς παραγωγῆς: μονάχα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἡ οἰκονομία ὑποτάχθηκε σὲ ἓνα γενικὸ συντονισμό, ἓνα συντονισμό πού μετὰ ξαναὑποχώρησε.

Ἀντίθετα, στὴ ρωσικὴ ζώνη καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα στὴν ἴδια τὴ Ρωσία, ἡ συγκέντρωση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι πλήρης. Τὸ σύνολο τῆς οἰκονομίας ἀνήκει στὸ Κράτος - ἐργοδότη, τὸ ὁποῖο καὶ τὴ διαχειρίζεται. Ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου ἐπωφελεῖται μιὰ τεράστια καὶ τερατώδης γραφειοκρατία (πολιτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ γραφειοκράτες, τεχνικοὶ καὶ διανοούμενοι, ἰθύγοντες τοῦ «κομμουνιστικοῦ» κόμματος καὶ τῶν συνδικάτων, στρατιωτικοὶ καὶ ὑψηλὰ ἱστάμενοι ἀστυνομικοί). Ὁ «σχεδιασμὸς» τῆς οἰκονομίας σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι ὀλοκληρωτικός.

Ἐπίσης, στὸ ἐπίπεδο τῆς ὑποτελείας τῶν δευτερευόντων Κρατῶν, τὰ Κράτη - δορυφόροι τῆς Ρωσσίας ἔχουν ἐξομοιωθεῖ τελείως μὲ αὐτὴν ὅσον ἀφορᾷ τὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστῶς τους καὶ ἡ παραγωγή τους προσανατολίζεται ἄμεσα μὲ βάση τὰ οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ συμφέροντα τῆς ρωσικῆς γραφειοκρατίας. Ἀντίθετα, σὲ σύγκριση μὲ τὸ «σχέδιο Μολότωφ», τὸ σχέδιο Μάρσαλλ στὴν ἀμερικάνικη ζώνη δὲν εἶναι παρά μιὰ ἀπαρχὴ τοῦ προτσέσου τῆς καθυπόταξης ποὺ πρέπει ἀκόμα νὰ περάσει μιὰ σειρά σταδίων καὶ ποὺ δὲν θὰ μπορέσει νὰ ολοκληρωθεῖ πλήρως παρά μονάχα διαμέσου τοῦ τρίτου παγκοσμίου πολέμου.

Τέλος ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κατάστασης τοῦ προλεταριάτου, ἐὰν στὰ δύο συστήματα ἐκδηλώνεται ἡ ἴδια θεμελιώδης πάση τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ πρὸς τὴν ὄλο καὶ πληρέστερη ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασιακῆς δύναμης, ὁ βαθμὸς πραγματοποίησης αὐτῆς τῆς τάσης εἶναι διαφορετικὸς. Στὴ ρωσικὴ ζώνη, κανένα ἐμπόδιο, οὔτε νομικὸ οὔτε οἰκονομικὸ, δὲν ἀντιτίθεται στὴ θέληση τῆς γραφειοκρατίας νὰ ἐκμεταλλευθεῖ στὸ μέγιστο βαθμὸ τὸ προλεταριάτο, νὰ αὐξήσει ὅσο περισσότερο εἶναι δυνατόν τὴν παραγωγή γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν παρασιτικὴ κατανάλωσή της καὶ νὰ αὐξήσει τὸ στρατιωτικὸ δυναμικὸ της. Μέσα σ' αὐτὲς τὶς συνθήκες, τὸ προλεταριάτο περιορίζεται σὲ κατάσταση πρώτης ὕλης τῆς παραγωγῆς. Οἱ συνθήκες ζωῆς του, ὁ ρυθμὸς τῆς παραγωγῆς, ἡ διάρκεια τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας τοῦ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴ γραφειοκρατία χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ καμμιά συζήτηση. Ἀντίθετα, στὴν ἀμερικάνικη ζώνη αὐτὸ τὸ προτσέσο δὲν ἔχει πραγματοποιηθεῖ σὲ ἀνάλογο βαθμὸ παρά μονάχα στὶς ἀποικιακὲς καὶ καθυστερημένες χῶρες· στὴν Εὐρώπη καὶ στὶς Ἑνωμένους Πολιτεῖες βρῖσκεται στὶς ἀπαρχές του.

Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ διαφορές, ὅσο οὐσιώδεις κι ἂν εἶναι, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνουν νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἀνάπτυξή τους ὀδηγεῖ τὰ δύο συστήματα στὴν ταύτιση. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης ἔχει σὰν πρῶτο ἐπακόλουθο τὴ γοργὴ ἐντατικοποίηση τῆς συγκέντρωσης στοὺς κόλπους τοῦ ἀμερικάνικου ἱμπεριαλισμοῦ. Ὁ ἔλεγχος, ταυτόχρονα οἰκονομικὸς καὶ πολιτικός, τῶν ἄλλων χωρῶν ἀπὸ τὸ κεφάλαιο τῶν ΕἴθΑ καὶ ὁ αὐξανόμενος ρόλος τοῦ ἀμερικάνικου Κράτους σ' αὐτὸ τὸν ἔλεγχο· ἡ ἄμεση ἡγεμονία τῶν γιάνικων μονοπωλίων πάνω

στο γερμανικό και γιαπωνέζικο κεφάλαιο, αποτέλεσμα του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και που τώρα φαίνεται ότι θα είναι οριστική· ή επιτάχυνση της κάθετης και οριζόντιας συγκέντρωσης που επιβάλλεται από την ανάγκη ενός όλο και πληρέστερου ελέγχου και ρύθμισης των πηγών πρώτων υλών και των αγορών, τόσο έσωτερικών όσο και εξωτερικών· ή επέκταση του στρατιωτικού μηχανισμού, το πλησίασμα του ολοκληρωτικού πολέμου και ο βαθμιαίος μετασχηματισμός της οικονομίας σε διαρκή πολεμική οικονομία· ή ανάγκη μιας πλήρους εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης, που επιβάλλεται από την πτώση του κέρδους και από την ανάγκη όλο και μεγαλύτερων επενδύσεων — όλοι αυτοί οι παράγοντες ώθησαν τις ΕΠΑ προς το παγκόσμιο μονοπώλιο που θα ταυτίζεται με το Κράτος, ενώ ταυτόχρονα τις οδηγούν προς ένα ολοκληρωτικό πολιτικό καθεστώς. Μια νέα κρίση υπερπαραγωγής, αλλά κατά κύριο λόγο ο πόλεμος, θα σημάνουν μιαν εξαιρετική επιτάχυνση αυτού του προτσέσου.

Πράγματι, το προτσέσο της συγκέντρωσης των παραγωγικών δυνάμεων δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί παρά μονάχα με την ένοποιήση του κεφαλαίου και της κυρίαρχης τάξης σε παγκόσμια κλίμακα, δηλαδή με την ταύτιση των δύο συστημάτων που σήμερα αντιτίθενται. Αυτή η ένοποιήση δε θα μπορούσε να γίνει παρά μονάχα με τον πόλεμο, που είναι στο εξής αναπότρεπτος. Είναι αναπότρεπτος επειδή η παγκόσμια οικονομία δεν μπορεί να παραμείνει τεμαχισμένη σε δύο ζώνες έρμητικά αποχωρισμένες και επειδή τόσο η ρωσική γραφειοκρατία όσο και ο αμερικάνικος ιμπεριαλισμός δεν μπορούν παρά να επιζητήσουν να επιλύσουν τις αντιφάσεις τους με την εξωτερική επέκταση.

Η αναπότρεπτη τάση των κυρίαρχων στρωμάτων, είτε στο ένα είτε στο άλλο σύστημα, να αυξάνουν τα κέρδη τους και τη δύναμή τους, τα υποχρεώνει πάντοτε να επιζητούν ένα ευρύτερο πεδίο για να εξασκήσουν τη ληστρική τους. Έξ' άλλου, η αύξηση αυτών των κερδών και ήδη και η άπληη διατήρησή τους, από τη στιγμή που βρίσκονται αντιμέτωπα με έναν αντίπαλο που έχει ακριβώς τις ίδιες όρέξεις, τα υποχρεώνει να συνεχίζουν να αναπτύσσουν τις παραγωγικές δυνάμεις. Αλλά αυτή η ανάπτυξη γίνεται όλοένα και περισσότερο αδύνατη μέσα στα αυστηρά όρια που καθορίζονται για το

καθένα τους από τή διαίρεση τοῦ κόσμου σέ δύο ζῶνες. Ἡ συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου καί ἡ τεχνική ἀνάπτυξη ἀπαιτοῦν ὄλο καί μεγαλύτερες ἐπενδύσεις, πού δέν μποροῦν νά ἀντιμετωπισθοῦν παρά μέ μιάν αὐξημένη ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου· ἀλλά αὐτή ἡ αὐξημένη ἐκμετάλλευση ἔρχεται γρήγορα σέ σύγκρουση μέ ἓνα ἀξεπέραστο ἐμπόδιο πού εἶναι ἡ πτώση τῆς παραγωγικότητας τῆς ὑπερεκμεταλλευμένης ἐργασίας. Ἀπ' αὐτή τή στιγμή, ἡ ἐξωτερική ἐπέκταση, μέ τήν προσάρτηση τοῦ κεφαλαίου, τοῦ προλεταριάτου καί τῶν πηγῶν πρώτων ὑλῶν τοῦ ἀντιπάλου, γίνεται ἡ μοναδική λύση γιά τοὺς ἐκμεταλλευτές, γραφειοκράτες ἢ μπουρζουάδες. Ἐδῶ δέν βρίσκεται παρά ἡ ὑπέρτατη ἔκφραση τῆς τάσης τοῦ συγκεντρωμένου κεφαλαίου νά οἰκαιοποιεῖται τὰ κέρδη ὄχι πιά μονάχα σέ συνάρτηση μέ τὸ μέγεθός του, ἀλλά σέ συνάρτηση μέ τήν κυριαρχική του θέση στή σχέση δυνάμεων, καθῶς καί τῆς τάσης του, στὸ τωρινὸ ἐπίπεδο τῆς συγκέντρωσης, νά ἀποσπάει ὄχι μονάχα ἓνα μεγαλύτερο μέρος τῶν κερδῶν, ἀλλά ὄλα τὰ κέρδη. Ἀλλά δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποσπάσει κανεὶς ὄλα τὰ κέρδη παρά προσαρτώντας ὅλες τὶς συνθήκες καί τὶς πηγές τοῦ κέρδους, δηλαδή σέ τελευταία ἀνάλυση τὸ σύνολο τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Ἔτσι, ὁ πόλεμος γιά τήν παγκόσμια κυριαρχία γίνεται ἡ τελική καί ὑπέρτατη μορφή τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στίς συγκεντρωμένες οἰκονομίες. Στὸ στάδιο τῆς πλήρους συγκέντρωσης, ὁ ἀνταγωνισμὸς μετασχηματίζεται ἀναπότρεπτα καί ἄμεσα σέ στρατιωτική πάλη, καί ὁ ὀλοκληρωτικὸς πόλεμος ἀντικαθιστᾷ τὸν οἰκονομικὸ ἀνταγωνισμὸ σὰν ἔκφραση τόσο τῆς ἀντίθεσης τῶν συμφερόντων τῶν κυρίαρχων στρωμάτων ὅσο καί τῆς τάσης πρὸς μιὰ παγκόσμια συγκέντρωση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού ἐπιβάλλει ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη.

Ἀντίστροφα, ἀπὸ τή στιγμή πού ἡ ἀσυμφιλίωτη ἀντίθεση τῆς ρωσικῆς γραφειοκρατίας καί τοῦ ἀμερικάνικου ἱμπεριαλισμοῦ ἔθεσε τὸν πόλεμο σὰ μιάν ἀναπότρεπτη προοπτική, αὐτὸς ὁ πόλεμος γίνεται τὸ ζωτικὸ ἐπίκεντρο τῆς παγκόσμιας κοινωνίας καί τὸ πλησίασμά του καθορίζει ἤδη ἀπὸ τώρα τὶς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σέ ὄλους τοὺς τομεῖς, εἴτε πρόκειται γιά τὴν οἰκονομία, εἴτε γιά τὴν πολιτική, τὴν τεχνική ἢ τὴ θρησκεία. Αὐτὸς ὁ καθορισμὸς ὄλων τῶν οὐσιωδῶν κοινωνικῶν δραστηριοτήτων ἀπὸ τὸ μέλλοντα πόλεμο